

УДК 338.262

А. Турило

А. Turylo

РОЗВИТОК ТЕОРІЇ ЕФЕКТИВНОСТІ – ОБ’ЄКТИВНИЙ І ЗАКОНОМІРНИЙ ПРОЦЕС ПІЗНАННЯ І УПРАВЛІННЯ СУСПІЛЬНИМ ВИРОБНИЦТВОМ**DEVELOPMENT OF THE THEORY OF EFFECTIVENESS – AN OBJECTIVE AND NATURAL PROCESS OF LEARNING AND MANAGEMENT OF PUBLIC PRODUCTION**

У статті визначено основні види ефективності як загальнотеоретичної категорії. Запропоновано концептуальні підходи до системного дослідження ефективності як економічної категорії. Розроблено критерій зростання ефективності як суспільної категорії, а також критерій ефективності як економічної категорії. Класифіковано складові ефективності як економічної категорії.

Ключові слова: ефективність, ефективність як загальнотеоретична категорія, ефективність як економічна категорія.

В статье определены основные виды эффективности как общетеоретической категории. Предложены концептуальные подходы к системному исследованию эффективности как экономической категории. Разработаны критерий роста эффективности как общественной категории, а также критерий эффективности как экономической категории. Классифицированы составляющие эффективности как экономической категории.

Ключевые слова: эффективность, эффективность как общетеоретическая категория, эффективность как экономическая категория.

In the article the main types of effectiveness as a general theoretical category are defined. Conceptual approaches to system study of the effectiveness as an economic category are offered. The criterion of increased effectiveness as a social category and the criterion of the effectiveness as an economic category are developed. The components of the effectiveness as an economic category are classified.

Keywords: efficiency, effectiveness as general theoretical category, effectiveness as economic category.

Постановка проблеми. Ефективність є основним джерелом і ключовим індикатором розвитку суспільства та будь-якої його складової.

Вся історія розвитку людства пов’язана з ефективністю в різних її проявах, а економічна ефективність, поки існує економіка, є головним її видом, особливо зараз, в період дії ринкової моделі господарювання.

Думки вчених-економістів сходяться у тому, що вся історія економічних вчень пов’язана з тим, як вирішити одну глобальну для суспільства проблему: забезпечити оптимальну сумісність принципів соціальної справедливості й економічної ефективності.

У класичному розумінні предметом економічної науки є вчення про те, як ефективно суспільство використовує певні, обмежені ресурси з метою найбільш повного задоволення потреб людей.

Таким чином, ефективність є основою розвитку суспільства, країни, галузі, підприємства, людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій Питанням вивчення ефективності присвячено роботи вітчизняних та закордонних економістів, таких як О. І. Амоша [1], А. Ф. Гойко [2], В. П. Грузинов, В. Д. Грибов [3], С. Ф. Покропивний [4, 5], В. О. Протопова, А. Н. Полянський [6], О. А. Устенко [7], С. Я. Салига, Н. В. Дацій [8], М. Г. Чумаченко [9] та ін. Всі автори визначають важливість і актуальність цієї категорії. Економістами розглядаються різні аспекти ефективності [1–7 та ін.].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Отже, в економічній літературі багато уваги приділяється питанню ефективності. Однак в сучасних умовах існує необхідність розвинути теорію ефективності з огляду на її роль в управлінні суспільним виробництвом.

Метою статті є удосконалення підходів до розвитку теорії ефективності як об’єктивного і закономірного процесу пізнання і управління суспільним виробництвом.

Виклад основного матеріалу. Розвиток через ефективність та її зростання – це найбільш прогресивний і оптимальний шлях досягнення цілей і забезпечення потреб людей на різних рівнях і в різних сферах життєдіяльності.

Ефективність – багатогранна і складна категорія. Суспільна наука визначає різні сфери її прояву. На рис. 1 нами зображено авторський підхід до визначення основних видів ефективності як загально-нотеоретичної категорії.

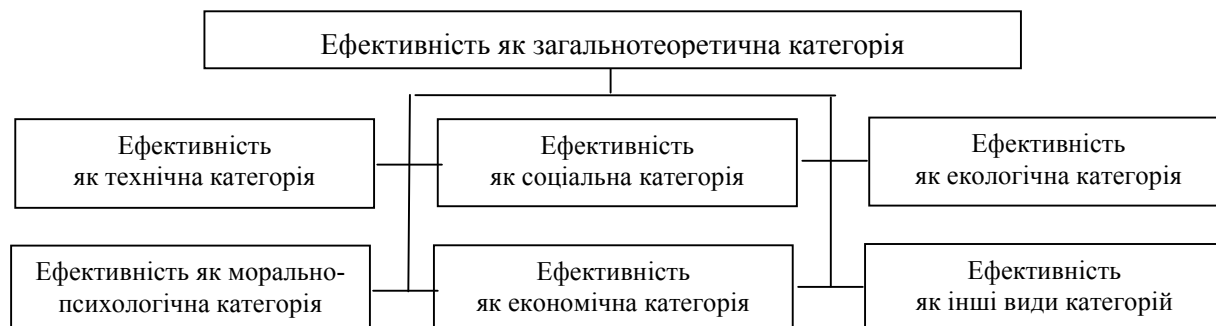

Рис. 1. Основні види ефективності як загальнонотеоретичної категорії

У кожного з зображених на рис. 1 видів ефективності – свій зміст, критерії та методи оцінювання, і кожна з них потребує свого окремого і докладного дослідження. Разом з тим, ті види ефективності, що зображені на рис. 1, пов'язані між собою більшою або меншою мірою.

У статті акцент буде зроблено на ефективності як економічній категорії.

На рис. 2 зображено наше концептуальне бачення стосовно дослідження змісту і основних складових (основних елементів, видів) ефективності як економічної категорії.

Рис. 2. Концептуальні підходи до системного дослідження ефективності як економічної категорії

Ефективність розкриває свій зміст через якісні й кількісні ознаки.

Якісною ознакою ефективності як суспільної категорії (загальнотеоретичної категорії) виступає добробут, якість життя людини (суспільства).

Кількісною ознакою ефективності як суспільної категорії виступають конкретні показники, що дозволяють вимірювати рівень добробуту, якості життя людини (суспільства).

Таким чином, якість життя людини – це якісна сутність ефективності, а рівень якості життя людини, відображений у певному показнику, – це кількісна її оцінка. Кількісна оцінка ефективності (рівня якості життя) дозволяє констатувати конкретні можливості задоволення потреб людини для певного моменту і певних умов розвитку суспільного виробництва.

Порівняльний аналіз рівнів ефективності як суспільної (загальнотеоретичної) категорії дозволяє встановити сутність прогресивності якості життя людини (суспільства).

Критерій прогресивності якості життя людини (суспільства), або критерій зростання ефективності як суспільної категорії визначається таким чином:

$$Ef_{\text{сусп.кат.}t} > Ef_{\text{сусп.кат.}(t-1)} \quad (1)$$

або

$$KP_{\text{ЯЖЛ}} = P_{\text{ЯЖЛ}t} - P_{\text{ЯЖЛ}(t-1)} > 0, \quad (2)$$

де $Ef_{\text{сусп.кат.}t}$, $Ef_{\text{сусп.кат.}(t-1)}$ – рівень ефективності як суспільної економічної категорії відповідно для періодів t і $(t-1)$;

$KP_{\text{ЯЖЛ}}$ – критерій прогресивності якості життя людини (суспільства);

$P_{\text{ЯЖЛ}t}$, $P_{\text{ЯЖЛ}(t-1)}$ – рівень якості життя людини відповідно у періодах t і $(t-1)$.

Чим більша величина $KP_{\text{ЯЖЛ}}$, тим прогресивніший розвиток людини за показником якості життя (за показником зростання ефективності).

Далі розглянемо ефективність як загальнотеоретичну категорію в ракурсі ефективності як економічної категорії.

В цьому аспекті слід наголосити на унікальності й значимості цього виду ефективності (див. рис. 1).

Ключова роль ефективності як економічної категорії на теперішньому етапі розвитку суспільства визначається самою світовою моделлю господарювання, а саме ринковою моделлю розвитку світового господарства (модель ринкової економіки).

Ринкова економіка, в основі якої діють переважно економічні критерії розвитку суспільства, і формує певну підпорядкованість і взаємозалежність видів ефективності, що зображено на рис. 1.

Наприклад, можна трактувати в загальному вигляді підпорядкованість ефективності як технічної категорії. Пояснюється це тим, що в діяльності суб'єктів господарювання, особливо в підприємницьких структурах, як закономірність чи аксіома приймається постулат стосовно того, що технічні, техніко-технологічні або техніко-організаційні рішення (на базі запровадження інвестицій) будуть прийняті до впровадження на різних рівнях господарювання тільки за умови забезпечення ними певної економічної вигоди. Тобто технічні, техніко-технологічні або техніко-організаційні рішення за критерієм ефективності як технічної категорії проходять контроль (допущення до практичної реалізації) за критерієм ефективності як економічної категорії. Зрозуміло, що винятки з цього правила можуть бути (за наявності особливих обставин), але загальна жорстка умова підпорядкованості цих видів ефективності, безумовно, зберігається.

Вся історія економічного розвитку показує, що критичні порушення в такому співвідношенні двох ефективностей призводять, у кінцевому підсумку, до збитковості в розвитку підприємницьких структур та до їх банкрутства.

Дослідження сутності і особливостей ефективності як економічної категорії дозволило нам запропонувати концептуальний підхід до формування системи видів ефективності, що є основними її складовими елементами і дозволяють глибинно розкрити її характерні аспекти.

По-перше, концептуальний підхід полягає в тому, що до дослідження приймається не економічна ефективність, а ефективність як економічна категорія, це суттєво різні речі. Саме ефективність як економічна категорія на генезисному рівні дозволяє розкрити сутність цієї категорії і на теоретико-методологічних та прикладних засадах визначити та сформувати основні її елементи.

В ракурсі розвитку теорії ефективності і пропонується в цьому аспекті розглянути ефективність як економічну категорію.

Якісною ознакою ефективності як економічної категорії виступає якість економічного розвитку на різних рівнях господарювання (для людини – якість економічної діяльності, якість економічного життя).

Кількісною ознакою ефективності як економічної категорії виступають конкретні показники, що дозволяють вимірювати рівень якості економічного розвитку (економічного життя).

Критерій ефективності як економічної категорії, або критерій прогресивності якості економічного розвитку, визначається таким чином:

$$Ef_{ЯЕР_t} > Ef_{ЯЕР_{(t-1)}}, \quad (3)$$

або

$$КП_{ЯЕР} = P_{ЯЕР_t} - P_{ЯЕР_{(t-1)}} > 0, \quad (4)$$

де $Ef_{ЯЕР_t}$, $Ef_{ЯЕР_{(t-1)}}$ – рівень ефективності як економічної категорії відповідно для періодів t і $(t-1)$;

$КП_{ЯЕР}$ – критерій прогресивності якості економічного розвитку;

$P_{ЯЕР_t}$, $P_{ЯЕР_{(t-1)}}$ – рівень якості економічного розвитку відповідно в періодах t і $(t-1)$.

Ефективність як економічна категорія за своєю сутністю включає такі складові: економічну ефективність, фінансову ефективність, фінансово-економічну ефективність і ринкову ефективність. Кожна з представлених ефективностей є похідною від основної ефективності, а саме від ефективності як економічної категорії.

Економічна ефективність покликана відобразити зміст саме економічної діяльності певного суб'єкта господарювання як підприємницької структури. Специфіку фінансової діяльності як суттєво важливої за своєю значимістю в системі підприємництва характеризує фінансова ефективність.

Ще більш актуальною проблемою для бізнесу є необхідність поєднання двох видів ефективності (економічної і фінансової) в єдиний вид ефективності – в фінансово-економічну ефективність. Фінансово-економічна ефективність дозволить в інтегрованому вигляді дослідити економічний розвиток шляхом оцінювання в одному показникові таких важливих напрямків діяльності бізнесу, як економічний і фінансовий. Така гармонія в економічному і фінансовому розвитку забезпечить комплексне оцінювання всіх економічних і фінансових заходів, спрямованих на досягнення стратегічних цілей того чи іншого суб'єкта господарювання.

Якщо економічна, фінансова та фінансово-економічна ефективність більше відображають окремі напрямки та внутрішньопоточні аспекти розвитку суб'єктів господарювання, то ринкова ефективність характеризує переважно ринкові чинники діяльності. Оцінювати функціонування того чи іншого суб'єкта господарювання з ринкових позицій і головної мети власників бізнесу є ключовою ознакою ринкової ефективності.

Висновки і пропозиції. Таким чином, представлена концепція дослідження сутності ефективності як економічної категорії, спираючись на принципи системності, інтегрованості, логічності, діалектичності й розвитку теорії, наукової обґрунтованості тощо, дозволяє більш ґрунтовно і комплексно розкрити зміст цієї ефективності.

Запропонована система видів ефективності відносно ефективності як економічної категорії в єдності з методологією і методикою їх оцінювання є певним чинником у науковому процесі удосконалення теорії ефективності.

Розглянута в такому аспекті ефективність як економічна категорія дозволяє розкрити її специфіку не тільки в науково-теоретичному, а й у методико-прикладному аспекті.

Список використаної літератури

1. Амоша А. И. Методология оценки эффективности инноваций в угольном производстве / [А. И. Амоша, А. И. Кабанов, В. Е. Нейенбург и др.]. – Донецк : ИЭП НАН Украины, 2005. – 250 с.
2. Гойко А. Ф. Методи оцінки ефективності та пріоритетні напрямки їх реалізації / А. Ф. Гойко. – К. : ВІРА-Р, 1999. – 320 с.
3. Грузинов В. П. Экономика предприятия : учеб. пособие / В. П. Грузинов, В. Д. Грибов. – М. : ИЭП, 1996. – 128 с.
4. Экономика предприятия : підручник / [за заг. ред. С. Ф. Покропивного]. – [вид. 2-ге, перероб. та доп.]. – К. : КНЕУ, 2001. – 528 с.
5. Покропивний С. Ф. Підприємство: стратегія, організація, ефективність / С. Ф. Покропивний, В. М. Колот. – К. : КНЕУ, 1998. – 620 с.

6. Протопова В. О. Економіка підприємств / В. О. Протопова, А. Н. Полянський. – К. : ЦУЛ, 2003. – 220 с.
7. Устенко О. А. Экономика предприятия : метод. пособие / О. А. Устенко. – К. : МАУП, 2000. – 44 с.
8. Салига С. Я. Финансовый анализ : навч. посіб. / С. Я. Салига, Н. В. Даций. – К. : Центр навч. літ-ри, 2006. – 210 с.
9. Чумаченко М. Г. Цінне дослідження з аналізу ефективності виробництва / М. Г. Чумаченко // Економіка промисловості. – 2004. – № 1. – С. 188.

References

1. Amosha, A. I., Kabanov, A. I., Neyenburg, V. E. et al. (2005) The methodology of assessing of innovation effectiveness in coal production. Donetsk : IEP NAN Ukraine, 250 p.
2. Gojko, A. F. (1999) Methods for evaluating of the effectiveness and priorities for their implementation. Kyiv: VIRA-R, 320 p.
3. Gruzinov, V. P. and Gribov, V. D. (1996) Enterprises economy. Moscow: IEP, 128 p.
4. Business economy (2001) In : S. F. Pokropyvnyy (Ed.). 2nd edition. Kyiv: KNEU, 528 p.
5. Pokropyvnyy, S. F. and Kolot, V. M. (1998) Business: strategy, organization, efficiency. Kyiv: KNEU, 620 p.
6. Protopova, V. O. and Polyanskyy, A. N. (2003) Business economy. Kyiv: TSUL, 220 p.
7. Ustenko, O. A. (2000) Economy of an enterprise. Kyiv: MAUP, 44 p.
8. Salyga, S. Ya. and Datsiy, N. V. (2006) Financial analysis. Kyiv: Tsentr navchal'noyi literatury, 210 p.
9. Chumachenko, M. H. (2004) Valuable research of the analysis of production efficiency. Ekonomika promyslovosti, (1), p. 188.

Стаття надійшла до редакції 08.09.2014.

Рецензенти: О. А. Зінченко, д.е.н., професор, зав. кафедри фінансів, податків і страхової справи ДВНЗ «Криворізький національний університет»; В. І. Хомяков, професор, зав. кафедри економіки та управління ЧДТУ.